

ДУМАЙМО ПРО ВЕЛИКЕ

До 100-річчя з дня народження Олеса Гончара

ГОНЧАР ОЛЕСЬ (1918 - 1995)

**прозаїк
літературознавець
громадський діяч
академік НАН України
Герой України**

Є в літературі імена, без яких годі уявити саму літературу. От і нам, сучасникам Олеса Гончара, неможливо уявити собі буття нашої рідної культури без його обов'язкового теплоносного імені. Так провесінь лісову не уявити собі без пралісків, без пурту березових соків, так шнвину пору годі бачити без турсого колхання колосків, без їх солодкого музичного шемрання, так шалена гроза і грозою ніколи не стане, доки не вперешеться вогняним поясом шовкової блискавки. А що наша сучасна література, а коли гесніше казати, то вся сучасна українська культура шільно вперезана його неповторним турим шовковим іменем, то в цьому твердженні буде всього-на-всього правда.

Іван Драг

Батьки письменника – Терентій Сидорович, Тетяна Гаврилівна та сестра Олександра

За свідченням старшої сестри, Олександр Терентійович Гончар народився в робітничому селищі Ломівка (передмістя Дніпропетровська), хоч офіційно літературознавці (й сам О. Гончар) місцем народження вважають слободу Суху Козельщанського району на Полтавщині. Батько О. Гончара, Терентій Сидорович, працював робітником у Дніпропетровську, перед війною – у приміському колгоспі. Він загинув під час ворожого бомбардування.

Мати – Тетяна Гаврилівна,
бабуся – Єфросинія Євтихіївна

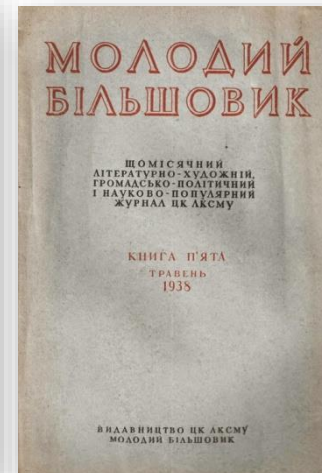
Сашко майже не пам'ятав матері. Вона тяжко працювала, через що рано пішла з життя. Сестра залишилася з мачухою, а його забрала до себе на виховання бабуся по матері Пріська, яку письменник згадував з особливою любов'ю і теплотою: **«Бабуся була неписьменною, але без неї, певно, я не став би письменником. В її лагідній людинолюбній натурі, в її образі ніби втілювалося для мене все краще, що є в нашого народу: працюваність, чесність, правдивість, безмежна доброта, обдарованість»**. Саме доброта і сердечність бабусі і зігріли дитинство майбутнього письменника, навчили любити людей.

Отже, перші уроки дала йому неписьменна селянка, яка над усе мріяла, щоб хоч онук вивчився і став великим чоловіком. Адже змалечку жадібно тягнувся до книжки.

Семирічку хлопець закінчував у сусідньому селі. Учитель сільської школи вперше назвав його Олесем, а прізвище навіть не питав. Знаючи, що це онук Гаврила Гончара, у класному журналі так і записали – Гончар. Так юний катеринославець Олександр Біличенко став полтавцем Олесем Гончарем. Названий дівочим прізвищем своєї матері – він, проминуть роки, - прославить його на весь світ.

Наполегливо пробивав собі шлях до освіти. Спочатку був Харківський технікум журналістики. Студентський гуртожиток, літературний гурток, навіть пробував потрапити до студії при будинку письменників. А насамперед багато працював над собою, пробував себе у різних жанрах. Досить активно почав друкуватися з 1937 року – в «Літературній газеті», «Комсомольці України», «Молодому більшовикові», «Піонерії»... Тридцять років в житті Олеся Гончара — період формування його як громадянина й митця.

Перші проби пера митця помітили
Ю. Яновський, А. Малишко;
підтримував у творчих пошуках
Петро Панч.
Сам Олесь Гончар вважає ту пору
справжнісіньким учнівством.

Петро Панч

Андрій Малишко

Юрій Яновський

У вересні 1938 року вступив на філологічний факультет Харківського державного університету. Через багато років письменник згадував: *«Коли я переступив поріг університету, у всьому місті, гадаю, не було людини, щасливішої за мене, здійснилася заповітна мрія: з радісним завмиранням серця ступив я в цей сонячний храм науки...»*

Я не помилюся у своїх сподіваннях. Університет на цілих три роки став рідною домівкою, обдарував щастям дружби, в його аудиторіях, у тиші бібліотек пізнавали ми радість прилучення до скарбниці людських знань, тут переживали насолоду й захват творчої праці».

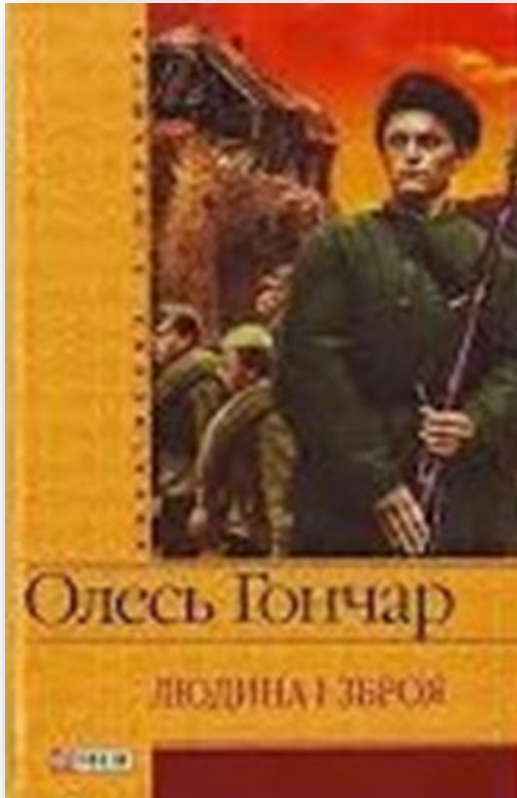
У читальному залі бібліотеки й застала
молодого письменника звістка про війну.

У червні 1941 року
Олесь Гончар у складі студентського батальйону
пішов добровольцем на фронт.

Після двотижневого навчання у чугуївських таборах під
Харковом, студентський батальйон відправили на фронт, де в
районі Білої Церкви точилися жорстокі бої. Потім — запеклі бої на
берегах Росі, бої за Київ...

Скільки там полягло вірних друзів-студбатівців!...

Мужньо й правдиво розповість про це Гончар у романі **«Людина і зброя»**, за який був нагороджений державною премією ім. Т. Г. Шевченка.

У цьому творі письменник показав головне: навіть там, у кривавих боях, захищаючись від ненависті до ворога, йдучи на смерть, вони залишалися гуманістами, справжніми людьми.

У **«Письменницьких роздумах»**

Олесь Гончар напише про той час: *«Тільки опинившись в окопах, пліч-о-пліч з людьми, які з безперервними боями пройшли путь від самого кордону, ми почали розуміти, що самої тільки нашої готовності загинути – замало, що «душі високі поривання» мають поєднуватися з буденним солдатським умінням воювати, терпляче переносити всі жахіття, всі труднощі, на які прирікає фронтовика війна. Окопи стали для нас другим університетом».*

Солдатом, старшим сержантом, командиром obsługi батальйонного міномета, потім — старшиною батареї пройшов Гончар від берегів Росі, через альпійські гори й голубий Дунай до золотої Праги.

Цей важкий шлях проліг через смерть друзів, через кров і люту ненависть до ворога. Але пройдений він був гідно, чесно, достойно. Свідченням тому — орден Слави, Червоної Зірки і три медалі «За відвагу».

Безумовно, у круговерті фронтових буднів солдатів не до роману. Але в нечасті хвилини затишшя на папір лягали віршовані рядки про рідний край.

Вірші, що народжувалися в перервах між боями, сам письменник назве згодом «конспектами почуттів», «поетичними чернетками для майбутніх творів».

Атака

Скрегоче залізом округа,
Смертю повітря фурчить.

Я знаю той ступінь
напруги,

Коли вже ніщо не
страшить.

Святе божевілля атаки
В тобі поглинає все.

Через яри та байраки
Незнавана сила несе.

Немає ні рідних, ні любих,
Нема ні жалю, ні тривоги.

Байдужим стаєш до згуби,
Могутнім стаєш, як Бог.

1942

Україні

Плюндруються твої сади,
Твоє чужинець поле крає.
Вже лицарів твоїх сліди
У полі вітер замітає.
Та все ж люблю тебе, ясна,
Як гнаний син нещасну матір.
Тобі по краплі, всю, до дна
Готовий кров свою віддати.
І не страшить мене Сибір,
І не страшать кайданів дзвони.
Велика Україно, вір:
За тебе встануть ще мільйони.
І лицемір'я упаде,
І славословіє погине.
Розправить крила молоде
Безсмертне плем'я України!

1941

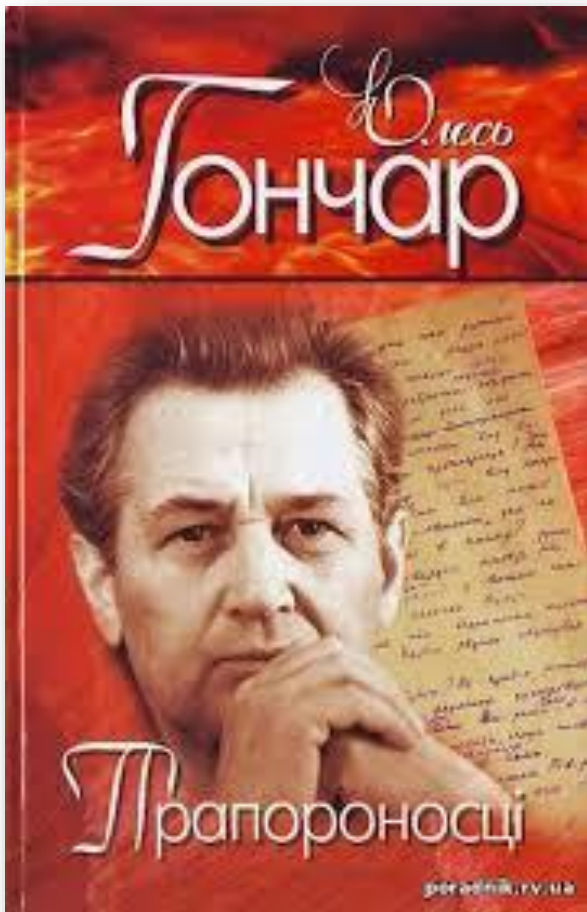

“Поетичний пунктир походу” – так було колись названо твори цього фронтового циклу.

Вірші привернули увагу командування, і Олесеві було запропоновано перейти в редакцію дивізійної газети. Але він вважав, при всій повазі й любові до літературної, газетярської праці, що його місце — там, в окопах, на передньому краї. І залишився зі своїми бойовими товаришами до кінця, до останнього пострілу війни, поки не дійшов із ними до Праги.

А міг же, як журналіст, літератор, прилаштуватися десь при штабі...

Воєнна доля, як відомо, виявилася до Олеся Терентійовича ласкавою, але ще у ті страшні лихоліття письменник дав собі слово: *«Якщо лишуся живим, розповім про вас»*, тобто про друзів-побратимів, з ким випало йому ділити солдатську долю. І письменник виконав обіцянку, створивши трилогію-епопею **«Пропороносці»**.

Робота над трилогією була завершена у 1948 році. На тлі тодішньої прози про людину на війні твір вирізнявся не лише поетичною піднесеністю, епічними інтонаціями, а й безпосередністю вражень фронтовика, знанням воєнного побуту, лірико-емоційною «документальністю». Епіграфи зі «Слова про Ігорів похід», якими починалася кожна частина трилогії, надавали романові історичної перспективи й патріотичної одухотвореності.

Після повернення з фронту Олесь Гончар приїздить до Харкова. Але у Харкові не залишився. Місто лежало у руїнах, друзів залишилось мало.

Що робити далі? Як жити?

До війни все бачилось по-іншому, тепер, здається, у душі щось перевернулося.

Коли молодість обпалена війною, коли вбито душу тих веселих, студентських днів, то - нема що робити - треба прощатися з тим, що минуло і шукати нових доріг...

І він поїхав у рідний куточок на Дніпропетровщині, до рідної сестри, яка у кожному листі кликала: «...Приїзди, хата тепла, хоч одігрієшся після окопів...»

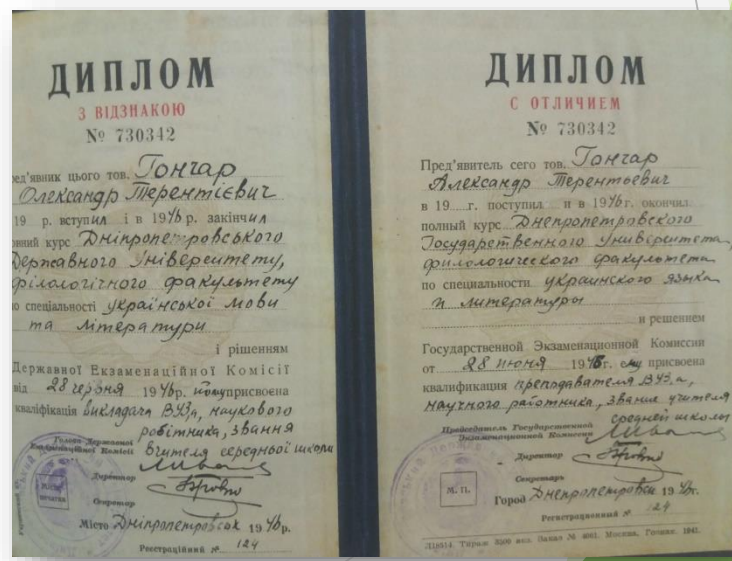
О. Гончар з сестрою Шурою та її чоловіком Гаврилом

Будинок сестри, де у повоєнні роки жив О. Гончар.

Олесь Гончар продовжує навчання у Дніпропетровському університеті, хоча ходити на заняття доводилося пішки, за десять кілометрів. Учився він добре — це видно вже з того, що після закінчення навчання у 1946 р. його залишили в університеті асистентом кафедри історії української літератури.

А до цього ще — вперта творча праця безсонними ночами, при ствітлі карбідної лампи. На папір лягають щирі, схвильовані рядки: все побачене, почуте, пережите. Перший повоєнний твір — новела «Модри Камень», надрукований 1946 року.

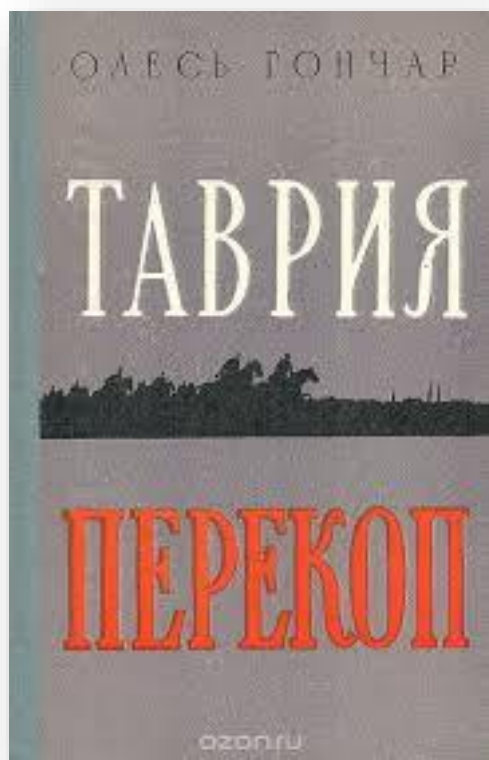
Новела **«Модри Камень»** продовжує воєнну тематику творів О. Гончара.

Написана через два роки після війни, вона являє собою спогад солдата-розвідника про один воєнний епізод, який відбувся у словацькому містечку Модри Камень («модри» — голубий).

Виконуючи завдання в тилу ворога, розвідник був поранений, це сталося у містечку Модри Камень. Його рятувала словацька дівчина Тереза.

Між молодими людьми зародилось чисте палке кохання, яке не мало продовження, бо Терезу було вбито поліцаями за переховування воїна, коли в неї знайшли закривавлені бинти. А солдату вдалося врятуватися.

Коли розвідник повернувся після звільнення Модри Каменя — Терези вже не було. Але кохання продовжує жити у пам'яті солдата, в його мріях, у яких він розмовляє з Терезою, як із живою: «Померкло, стерлося все. Навіть те, що зветь незабутнім першим коханням. Чому ж ця випадкова зустріч, єдиний погляд, єдина ява у великій драмі війни, чому вона не меркне і, відчуваю, ніколи не померкне? Ти – як жива. Бо далекі Рудні гори скрізь ідуть за мною, ближчають з кожним днем, щодалі ширше розгортаючись у своїй трагічній чарівності. Ти виходиш на дерев'яний різьблений ганок у білій легкій сукні з чорною пов'язкою на рукаві і дивишся вниз, за Модри Камень, де колись, пролягала наша оборона. Тепер скрізь уже поросла буйна трава».

Історичні романи «Таврія» (1952) і «Перекоп» (1957) — це, з одного боку, поетично щира оповідь про скривджених і пригнічених експлуатацією людей українського півдня, які на початку ХХ століття щиро шукали саме своєї дороги до правди й людяності, а з іншого — реалістична, з багатьма колоритними й характерними подробицями картина життя.

Дія роману «Таврія» розгортається на півдні України напередодні першої світової війни.

Роман «Перекоп» присвячений подіям громадянської війни на території України.

Новела **«За мить щастя»** писалась у 60-ті роки, коли в літературу прийшло більше трагічної правди про війну.

Перед нами постають звичайні люди — артилерист Сашко Діденко та його несподівана кохана Лорі, чи Лариса, яку він зустрів на жнив'яному полі. Раптовий спалах пристрасті під палючим сонцем - як неймовірний злет людської душі, вивільнення її од земних умовностей і засторог. Чи ж можливе це в недосконалому світі? Війна скінчилася, попереду демобілізація, повернення додому, там нове життя, у якому люди, що бачили віч-на-віч смерть, будуть гуманніші, благородніші, добріші й, насамперед, щасливі, бо навчилися цінувати кожную мить.

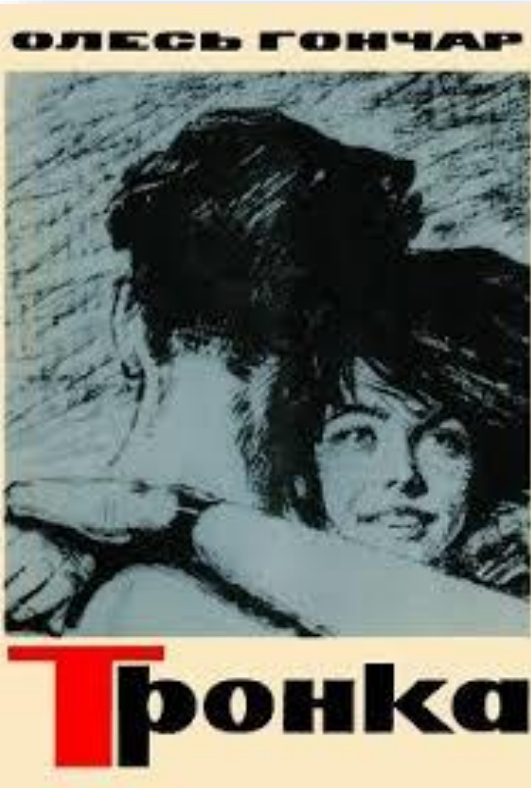
Філософія героя говорить про те, що людське щастя відносне й короткочасне. Можливо, людина й живе на землі заради цієї прекрасної миті, хоч і платить часто дуже високу ціну.

У романі **«Циклон»** окрема людська доля стає об'єктом пильної уваги письменника, що значною мірою зумовлює «навантаженість» твору спогадами. Оповідь ведеться переважно у формі ліричної сповіді: з відстані кількох десятиліть, маючи значний життєвий досвід, герой згадує про пережите в роки своєї суворої молодості. Готуючись до створення фільму «про найтяжче», він знову переживає «гірку стрічку свого життя», що не просто зафіксувалась у пам'яті, — вона болить, «кровоточить». Тому події минулого в сюжеті подані в теперішньому часі, переживаються як сучасні, настільки вони близькі героєві (й автору теж).

Роздуми про гармонію буття, мир на планеті, людське щастя, покликання мистецтва Олесь Гончар пропускає крізь «я» героїв. Сила людського духу — головна думка «Циклону».

Роман **«Тронка»** написаний у 1963 р. Дія роману відбувається в Україні — у таврійських степах, де *«сонце таке сліпуче тут світить»*, *«де рівнина без меж, де світлий океан марева розлився»*. Зауважимо, що сонце панує не лише в довколишній природі, воно часто з'являється в очах героїв, ніби хоче разом з автором очистити, удосконалити людей. Взагалі всі герої роману – діти сонця, вони міцно вросли у свою землю, в її історію минулу і сучасну.

Людина постає тут не велетнем, героєм, а беззахисним дитям матері-природи, зі своїми болями, проблемами, стражданнями, мріями, любов'ю...

Олесь Гончар і Платон Воронько

У 1966 році, коли вже писався роман «Тронка», Олесь Гончар робить ґрунтовну і гострополемічну доповідь на 5-му з'їзді письменників України, яка називається **«Думаймо про велике»**.

У ній він виступив палким патріотом, непримиренним захисником інтересів державної України (хоча державності ми тоді ще не мали), її народу, його скарбів, матеріальних і духовних.

Він торкнувся найболючіших питань тогочасного розвитку українського мистецтва, зокрема літератури, стану освіти, збереження української мови в Україні, питань екології, закликав до дбайливого ставлення до природи, збереження історичної пам'яті народу.

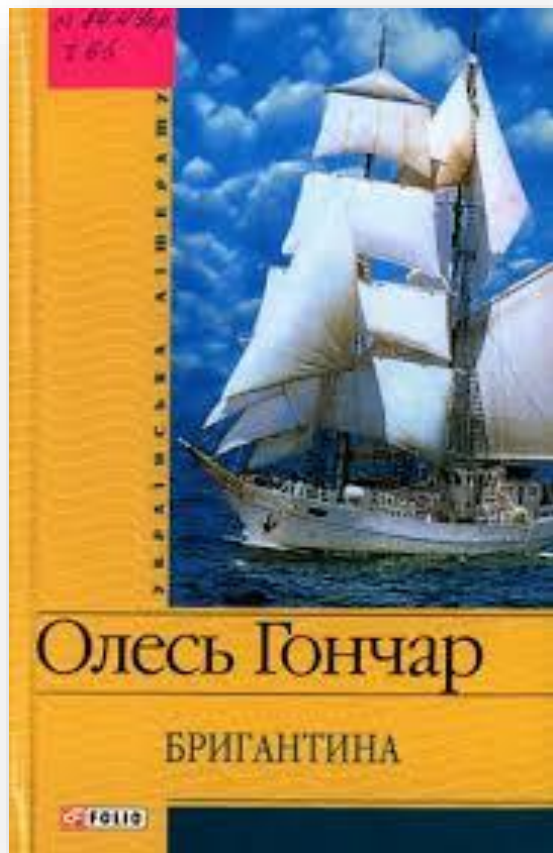
На той час такий виступ був виявом справжньої громадянської мужності і відваги.

Це саме можна сказати і про роман «Собор». У центрі твору — проблема духовності сучасної людини, а точніше — проблема духовності сучасного українця. Тому вона так тісно пов'язана з проблемами батьків і дітей, наступності поколінь, збереження історичної пам'яті та національної гідності, національного нігілізму, відступництва від свого народу. Головна сюжетна лінія роману пов'язана з собором.

Його можна назвати головним персонажем роману. Собор — як історична реальність, архітектурний пам'ятник доби козаччини. Він — свідок багатьох важливих історичних подій, змін різних влад. У своєму ставленні до нього кожна влада виявляла своє істинне обличчя. Був складом зброї, складом комбікорму... Тепер, обдертий і вицвілий, стоїть сиротою (навіть охоронну табличку знімають!) і чекає нової долі. Собор — ніби остання опора українського духу, якому загрожує смертельна небезпека.

Чи ж убереже сучасна людина в собі дух свого народу, чи ж захистять собори власних душ? Над цими актуальними і зараз питаннями розмірковує письменник на сторінках свого роману.

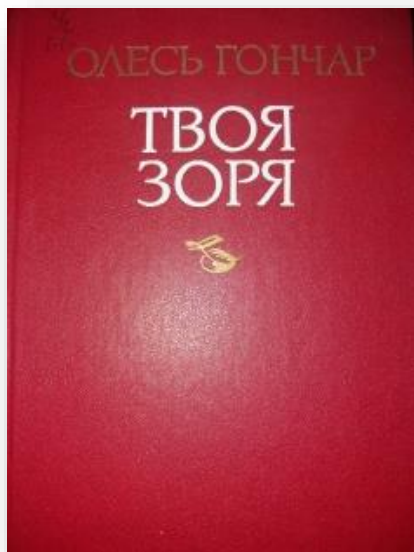
Повість **«Бригантина»** про «трудних» дітей і вчителів, які працюють у спецшколі для юних правопорушників, про повсякденний педагогічний подвиг, а також про духовну красу сучасників - самовідданих підкорювачів «української Сахари» в пониззі Дніпра, про їх нелегкі долі і славні трудові звершення.

«Бригантина» - це поетичний гімн людинолюбству, довір'ю до юного громадянина, віри в його духовний розвиток. Багато залежить тут від сім'ї: до спецшколи ж бо героя і його друзів по нещастю привели якісь родинні незлагоди. Зробила свій вплив і вулиця, котра й донині становить серйозну загрозу у вихованні дітей.

Дія в романі **«Берег любові»** розгортається на півдні України. В центрі розповіді — доля старого майстра вузлов'яза з вітрильника «Оріон» (існувало реальне вітрильне судно «Товариш») Андрона Ягнича, його юної племінниці медсестри Інни Ягнич, історія її любові.

Життя на сторінках «Берега любові» постає хоч і в романтичному осяянні, але корені його земні, реальні. Починаючи від невтішної картини запалу хлібів, крилатого лету «Оріона», монументальних образів Ягнича й Чередниченка, світлої, золотистої постаті Інни й до трагедії сім'ї Веремієнків — все це взято з реального буття степовиків, котрі пізнають у романі і свої краї (Кураївка нагадує Чулаківку в пониззі Дніпра), і своїх земляків.

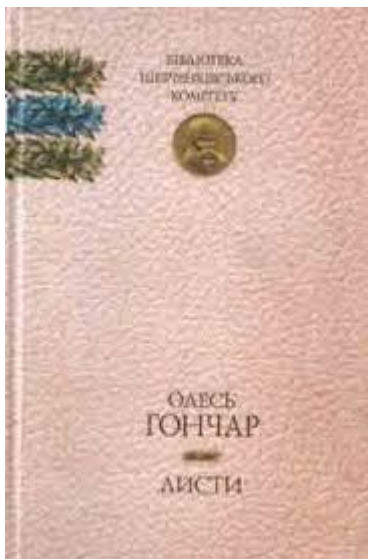

Останніми роками пресу заповнили наукові прогнози: якою стане Людина? Є передбачення, що опановуючи інформаційний простір, людина все більше ігноруватиме сферу почуттів, емоцій, відтак – звужуватиметься її потреба у красі, добрі.

Про «всепланетне» похолодання український філософ Олесь Гончар прозорливо сказав у своєму останньому романі **«Твоя зоря»**, який вийшов у 1980 році.

Письменник палко закликає зберегти нашу спільну домівку – Землю, котрій загрожують техногенні й екологічні катастрофи.

Застерігає: *«...є вчинки, котрі сьогодні мають сприйматись як колективний гріх людства»*. Душу Олесь Гончар називає «галактикою», в чиї таємниці землянам, здається, проникнути важче, ніж розгадати сяйво далеких зірок... У назві твору «Твоя зоря», власне, й закодовано: «твоя душа». Роман розповідає про життєві дороги людські, про народні духовні джерела, які живлять нас з дитячих років до сивин, про світле і натхненне почуття — безмежної любові до своєї Батьківщини.

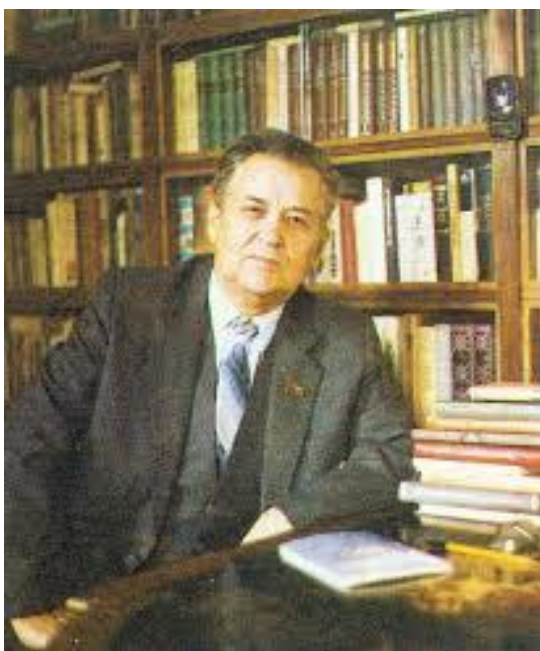

Найбільшим збитком нашої новітньої цивілізації стало небажання, точніш – відсутність потреби писати листи. У кожній кишені чи жіночій сумочці – мобілка, а ще – Інтернет. Люди вчаться говорити символами, гаслами, сигналами. Книжка «Листи» знайомить читачів з епістолярною спадщиною видатного письменника, державного і громадського діяча Олесь Гончара. У цьому томі подані його листи, які зберігаються у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтв України, державних архівах Волинської, Дніпропетровської, Львівської областей, Полтавському краєзнавчому музеї, рукописному відділі

Інституту літератури НАН України ім. Т.Г.Шевченка, Російському державному архіві літератури і мистецтв, Слов'янській бібліотеці Чеської Республіки, а також із архівів родини Олесь Гончара. Та найбільша частина листів – із приватних архівів широкого кола людей, з якими з юнацьких років і до останніх днів життя листувався письменник. Навіть в останні роки, переживши три інфаркти й інсульт, Олесь Терентійович хоч кількома рядками, але власноруч відповідав на листи, вітав молодих авторів з виходом книжки, вважав за потрібне зробити людині, хай і незнайомій, хоч маленьке добро.

Як і в художніх творах, так і в листах Олесь Гончар був дуже вимогливим до власного слова, дорожив Словом, і в листах знаходив найяскравіший вираз своєї думки.

Олесь Гончар звертається й до літературно-критичної творчості. Почавши ще в студентські роки з досліджень поетики Михайла Коцюбинського і Василя Стефаника, він згодом створив десятки статей, які публікувалися в трьох окремих книгах («Про наше письменство», 1972; «О тех, кто дорог», 1978; «Письменницькі роздуми», 1980) та входили частково до шеститомного зібрання творів письменника. Твори Гончара перекладалися на 67 мов, а творчий досвід письменника засвоюється і вітчизняними, і зарубіжними майстрами слова.

Не одне покоління українців
училося по його емоційно наснажених книжках,
як треба любити рідну землю.
У новій історії України його талановите слово,
його громадська діяльність,
чесна й мужня письменницька позиція
знайдуть найвище пошанування.

З ім'ям Олеся Гончара тісно пов'язане наше національне відродження. Особливо часто можна було почути його пристрасний, схвильований голос в останні роки. Це він відкрив установчу конференцію Товариства української мови імені Т.Г.Шевченка, Установчий з'їзд Народного руху України, виступав на мітингах і різноманітних демократичних з'їздах, у такий спосіб мовби благословляючи всіх нас будь-що відстояти незалежну тепер Україну, підняти її з руїни.

Тому так боляче була сприйнята всім українським народом його смерть 16 липня 1995 р.

Могила О. Гончара
на Байковому цвинтарі у Києві

Ювілейна монета на честь Олеся Гончара

Українська рада миру у 2003 році заснувала міжнародну літературну премію ім. О. Гончара для талановитої молоді.

У 2005 році за самовіддане служіння Україні на ниві літератури, визначний особистий внесок у національне і духовне відродження незалежної Української держави, утвердження ідеалів правди, людської гідності й добра О. Гончару було присвоєно звання Героя України (помертвно).

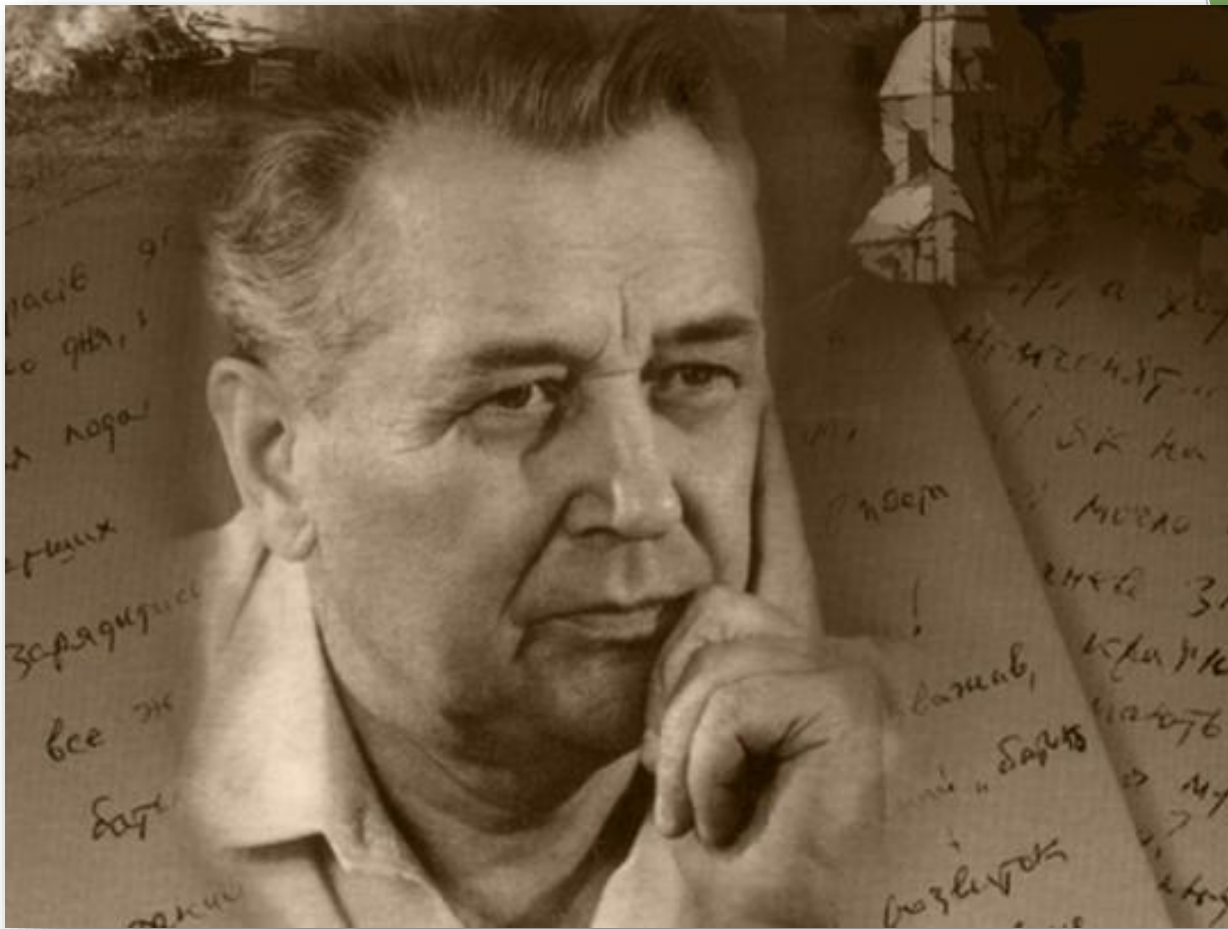

Пам'ятник О. Гончару у Києві

Олесь Гнчар з групою письменників м. Дніпропетровська 1984 р.
Зліва направо: І. Шаповал, С. Бурлаков, С. Завгородній, Л. Панасенко,
О. Гончар, О. Вусик, О. Білінов

Пам'ятаймо заповіт безсмертного Олесья Гончара, який так палко мріяв про щастя народу: ***«Україна жде від своїх синів Тарасової вірності й самопожертви»***, ***аби завжди над нами була «висока блакить українського неба»***.

***Собори душ своїх березіть, друзі...
Собори душ!..***